

Krystyna Heland-Kurzak. *Dziecięca kreacja obrazu Boga i religijności. Perspektywa pedagogiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2021, ss. 199

[rec.: *Dariusz Stępkowski**

ORCID: 0000-0002-6855-1517

Warszawa, Polska]

W ostatnim czasie coraz szersze grono pedagogów włącza się w dyskusję na temat szeroko rozumianego życia religijnego dzieci i młodzieży, co do tej pory było zarezerwowane głównie dla teologów, socjologów i psychologów religii. Całkowita powściągliwość w sprawach religijno-światopoglądowych wynikała z jawnie nieprzychylnego stosunku do wiary/religii, który dominował w polskiej pedagogice akademickiej do przełomu polityczno-społeczno-kulturowego w 1989 roku. Jedynie w pedagogice chrześcijańskiej – zarówno proweniencji katolickiej, jak i protestanckiej – nie pomijano milczeniem wiary/religii i religijności/duchowości, co z kolei było powodem zepchnięcia jej na margines życia naukowego w tamtym okresie. Tym większą uwagę należy okazać autorom, którzy w swoich opracowaniach wkraczają na obszar nowy i mało rozpoznany z pedagogicznego punktu widzenia. Z takim właśnie przedsięwzięciem mamy do czynienia w wypadku monografii Krystyny Heland-Kurzak.

Recenzowana książka jest publikacją podoktorską. Przedmiotem badania autorki była – mówiąc ogólnie – dziecięca duchowość i religijność. Tę pierwszą Heland-Kurzak określa jako „nieodłączną płaszczyznę rozwoju i doświadczeń” dziecka, natomiast ta druga wiąże się jej zdaniem „z systemem przekonań i rytuałów wywodzących się z religii” (s. 175). W tak szeroko nakreślonym polu badawczym znalazły się wewnętrzne (intrapsychiczne) i zewnętrzne (socjali-

---

* Dr hab. Dariusz Stępkowski, prof. UKSW, Katedra Pedagogiki Ogólnej i Dydaktyki, Wydział Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; e-mail: d.stepkowski@uksw.edu.pl.

zacyjne) determinanty duchowego i religijnego rozwoju dziecka. Jak przypominają autorka w zakończeniu, wyjściowa teza jej opracowania brzmi: „dziecko jest współautorem własnego rozwoju” (s. 178), chodzi oczywiście o rozwój we wskazanych dwu wymiarach. To stwierdzenie pomimo jego lakoniczności kryje w sobie potencjał pedagogiczny, którego nie da się przecenić. Zdaniem recenzenta przyjęcie wyjściowej tezy warunkuje dostrzeżenie w dziecięcej duchowości i religijności perspektywy pedagogicznej. Brak natomiast afirmacji tej tezy skutkuje znanymi z przeszłości i wciąż powtarzanymi stereotypowymi zarzutami wobec religijnej socjalizacji dzieci.

Oprócz trafnie zdefiniowanego pedagogicznego punktu widzenia omawianą publikację wyróżnia oryginalny pomysł metodologiczny. Autorka połączyła dwa rzadko kojarzone ze sobą podejścia badawcze: fenomenologiczne i konstruktywistyczne. To doprowadziło ją do rezultatów, o których poniżej będzie jeszcze mowa.

Monografia składa się z siedmiu rozdziałów, które poprzedza wprowadzenie, a zwińcza zakończenie i postulaty dla praktyki. Jak zazwyczaj bywa w pracach naukowych, autorka opatrzyła swoje rozważania bibliografią, spisem tabel i spisem wykresów.

Rozdziały od pierwszego do trzeciego zawierają analizy teoretyczne, które przygotowują pole pod badanie terenowe. Zostało ono przeprowadzone zgodnie ze strategią jakościową. W rozdziale czwartym Heland-Kurzak wytyczyła ramy metodologiczne. W trzech następnych – od piątego do siódmego – zaprezentowała i skomentowała zgromadzony materiał badawczy.

Objęcie w całości rozwoju religijnego i duchowego dziecka wykracza poza możliwości nie tylko tego, lecz także każdego pojedynczego opracowania. W związku z tym autorka w pierwszym rozdziale dookreśla zakres swoich eksploracji badawczych. Jej zainteresowania skupiają się na dwu problemach, które zawarła w następujących pytaniach: „(1) Jaki obraz Boga ujawniają narracje dzieci? i (2) Co zawiera w sobie kategoria dziecięcej sfery religijności?” (s. 176). Każde z tych pytań zostało doprecyzowane za pomocą narracyjnych kategorii fenomenologicznych, których szczegółowe omówienie zawierają trzy ostatnie rozdziały. Należy dopowiedzieć, że pierwszy rozdział odnosi się do inspirowanych literaturą przedmiotu wyjaśnień, w jaki sposób powstaje obraz Boga i z jakich elementów się składa. Punktem odniesienia w tych rozważaniach są duchowość i religijność rozumiane jako fenomen ogólnoludzki.

Problematyka religijności w odniesieniu do dziecka stanowi główny przedmiot analiz teoretycznych zawartych w drugim rozdziale. Autorka zaprezentowała w nim ujęcie psychologiczne i teologiczne oraz sięgnęła do współczesnych badań psychopedagogicznych.

Kolejny rozdział zawiera wyjaśnienia dotyczące wskazanych powyżej dwu podejść badawczych: konstruktywistycznego i fenomenologicznego, na których Heland-Kurzak oparła swoje badanie duchowych i religijnych doświadczeń dzieci. Drugie z tych podejść posłużyło autorce w następnym rozdziale do opracowania narracyjnych kategorii badawczych.

Mianem kategorii narracyjnej określa Heland-Kurzak produkt procedury fenomenologicznej, w której zgromadzony materiał badawczy poddaje się rozjaśnieniu i interpretacji w siedmiu etapach analitycznych (s. 64–65). Etapy te nie są „metafizycznym rozmyślaniami o aktywności człowieka, ale metodą polegającą na tym, że badacz stoi naprzeciwko rzeczywistości i próbuje ją zrozumieć” (s. 65). Posługując się tym narzędziem, autorka uporządkowała materiał empiryczny zgromadzony podczas 82 wywiadów z uczniami klas I–III w następujące pola tematyczne: (1) narracyjna kategoria wizualizacji (jak dziecko wyobraża sobie Boga), (2) narracyjna kategoria atrybutów (jakie cechy dziecko przypisuje Bogu), (3) narracyjna kategoria interakcyjności (jak dziecko postrzega powiązania Boga ze światem ziemskich relacji), (4) narracyjna kategoria komunikacji (jak dziecko pojmuje kontaktowanie się z Bogiem), (5) narracyjna kategoria genealogii (jakie jest pochodzenie wiedzy dziecka o Bogu) i (6) narracyjna kategoria kontekstualizacji (w jakich powiązaniach/kontekstach dziecko postrzega Boga). Pola te zostały zaprezentowane w trzech ostatnich rozdziałach publikacji.

Trudno w tym miejscu szczegółowo relacjonować treść rozdziałów od piątego do siódmego. Niech wystarczy przytoczenie niektórych konstatacji Heland-Kurzak, sformułowanych na kanwie wypowiedzi dzieci: „Dzieci budują swoją wiedzę o Bogu na podstawie zebranych informacji ze środowiska religijnego...” (s. 106). „Religijność dziecka jest czymś bardzo dynamicznym i zmiennym, rozwija się przy sprzyjających warunkach” (s. 120). „Wiele dziecięcych wypowiedzi świadczy o tym, że pytania zadawane dzieciom podczas wywiadu wielokrotnie mobilizowały je do konstruowania wiedzy o Bogu na podstawie jakichś wydarzeń. Przypuszczalnie w kilku przypadkach dzieci wcześniej nie łączyły sytuacji, które im się przytrafiły, z interwencją Boga w ich życie. [...] Ton ich wypowiedzi często był niepewny lub przybierał postać za-

dziwienia, tak jakby zadowolone były z tego, że właśnie coś odkryły” (s. 121). „Umiejętność wypowiedzania się o Bogu i sprawach religijnych zależy od poziomu zaangażowania religijnego rodziców i wychowawców. Tam, gdzie jest on wysoki, otrzymywano – nawet pomimo młodszego wieku dzieci – długie i rozbudowane odpowiedzi będące wynikiem doświadczeń religijnych w codziennym życiu” (s. 125–126). „Połączenie tych, z pozoru przeciwstawnych, uczuć w wypowiedziach niektórych dzieci świadczyć może o świadomym przeżywaniu uczuć religijnych” (s. 129). „Co warte jest podkreślenia, posiadając wyidealizowany obraz Boga, dzieci porównują Go w jakimś stopniu do obrazu rodziców, a nie odwrotnie” (s. 159).

Głębokie wniknięcie w sens powyższych obserwacji dostarcza, z jednej strony, najpoważniejszego argumentu za przyjęciem wyjściowej tezy, zgodnie z którą – warto to przypomnieć – „dziecko jest współautorem własnego rozwoju duchowego i religijnego” (s. 178), a z drugiej – prowadzi w prostej linii do sformułowanych na końcu postulatów dla praktyki, które wynikają z przeświadczenia Heland-Kurzak, że „istotą wychowania [...] jest inspirowanie dzieci do własnej aktywności i refleksji nad życiem, a nie przyjmowanie gotowych wzorców socjalizacyjnych” (s. 178).

Omówiona publikacja powinna stać się lekturą obowiązkową nie tylko dla rodziców i pedagogów/wychowawców, lecz również dla katechetów, którzy w profesjonalny sposób mają wspierać dzieci w kreowaniu własnego obrazu Boga i religijności.